

אם הסברא היא ללמוד מעבד משום ד"תפסת מועט תפסת" [כפי שבארנו לעיל, ש"אשר ברכך" אינו מגלה לאיזו מילה התייחסה הגזרה שוה].

והנה, לכאורה היה מקום לומר, שדברי התוספות אינם מוכרחים, ומה שהגמרא דרשה לעיל מ"אשר ברכך" לדרוש את המרובה, לא דרשנו כן אלא לדעת רבי מאיר, הלומד גזרה שוה 'ריקם' 'ריקם', אבל רבי יהודה ורבי שמעון, (590.19) הלומדים 'נתינה' 'נתינה' סוברים שאין ללמוד מ"אשר ברכך" לדרוש את המרובה. (590.20)

ולפי זה אין הכרח לומר כדברי התוספות ש"אשר ברכך" נאמר רק ללמד על המרובה שבאותה מילה, ולא נאמר ללמד לאיזו מילה מייחסת הגזרה שוה.

אך התוספות מוכיחים שאין לומר כן. ובודאי יש ללמוד מ"אשר ברכך" לדרוש את המרובה אף לדעת הדורשים 'נתינה' 'נתינה' לגזרה שוה:

ותדע, שאף לדברי הדורשים 'נתינה' 'נתינה' יש ללמוד מ"אשר ברכך" לדרוש את המרובה.

דהא כי יליף מערכין, שהרי אם נלמד 'נתינה' 'נתינה' מערכין, פשוט לגמרא שדורשים מהשיעור הגבוה שבערכין [חמשים סלעים], ולא מן השיעור המועט שהוא שלשה סלעים. ומדוע אין לומדים מהשיעור המועט שבערכין?

אלא, בודאי צריך לומר, כי מהני מועיל הלימוד "אשר ברכך", לאפוקי דלא נילף מפחות שבערכין.

"אשר ברכך" מלמדנו שלא נלמד מהפחות שבערכין.

כדפריך בסמוך, כפי שהגמרא עצמה שואלת בסמוך לדעת רבי שמעון, (590.21) הלומד את שיעור הענקה מערכין: ונילף [ונלמד] מפחות שבערכין! ומשני [והגמרא מתרצת]: אמר קרא "אשר ברכך", ללמדנו שנדרוש מן המרובה.

ומכאן מוכח, שאף לדעת רבי שמעון הדורש 'נתינה'

ויש לומר, דלא דמי, אין לדמות בין סברת הגמרא לעיל בדעת רבי מאיר, שראוי ללמוד מן המרובה, משום שנאמר "אשר ברכך", לבין דברי הגמרא כאן שעדיף ללמוד מן המועט, משום "תפסת מרובה לא תפסת".

מפני ש"אשר ברכך" אינו מלמד אותנו לאיזו מילה מתייחסת הגזרה שוה, אלא רק לאחר שאנו יודעים מאיזו מילה ללמוד גזרה שוה, אזי הפסוק "אשר ברכך" מגלה לנו שנלמד את המירב שאפשר ללמוד מאותה מילה, (590.16) כדלהלן:

דבגמרא לעיל מדובר על דעת רבי מאיר, הדורש 'ריקם' 'ריקם' לגזרה שוה. והכתוב לא כתב אלא חד 'ריקם' אבכור ועולת ראייה.

המילה 'ריקם' שנאמרה בבכור, היא בעצמה מתייחסת גם לעולת ראייה, שנאמר [שמות לד יח – כ]: "את חג המצות תשמור... כל בכור בניך תפדה, ולא יראו פני ריקם".

[ולפי פשוטו של מקרא 'ולא יראו פני ריקם' היינו: כשאתם עולים לרגל, לא יראו פני ריקם אלא הקריבו עולות ראייה. אבל, חכמים דרשוהו ללמד גזרה שוה מפדיון הבכור שנאמר באותו פסוק, להענקה]. (590.17)

ומאחר שאין ספק שיש ללמוד את הענקה בגזרה שוה "ריקם" "ריקם" מהמילה "ריקם" שבפסוק הזה, אלא שיש להסתפק האם ללמוד מעולת ראייה שהוזכרה בפסוק או מפדיון הבכור שהוזכר שם, לפיכך, אית לך למילף, ראוי לנו ללמוד מן הבכור שהוא המרובה, משום שנאמר "אשר ברכך".

אבל, הכא, כאן הגמרא מדברת על דברי התנאים הלומדים 'נתינה' 'נתינה' לגזרה שוה, ובוזה חד 'נתינה' כתיב לגבי עבד, וחד לגבי ערכין, (590.18) והספק הוא האם הגזרה שוה מתייחסת ל"נתינה" שנאמרה בעבד. או ל"נתינה" שנאמרה בבכור.

ואין לומר ד"אשר ברכך" מגלה שהגזרה שוה קאי אמרובה, מתייחסת ל'נתינה' המרובה דהיינו ערכין,

590.18. בעבד נאמר: "כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו" [שמות כא]. ובערכין נאמר: "ונתן את הערכך" [ויקרא כז כג].

590.19. לפי ההוה אמינא. אבל למסקנת הגמרא רבי שמעון דורש "מיכה" "מיכה" לגזרה שוה.

590.20. כן פירש מהרי"ט, ויש פירושים נוספים – עיין מהרש"א ועצמות יוסף.

590.21. בהוה אמינא. אבל למסקנת רבי שמעון דורש "מיכה" "מיכה" לגזרה שוה.

עולת ראייה בגזרה שוה "ריקם" "ריקם" מבכור. וממילא נמצא שלא נאמר שום שיעור בעולת ראייה, ועל כן שיעורה בכל שהוא [מהרי"ט, עיין שם, וברש"ש, ובאילת השחר].
[במסורת הש"ס ציין לדברי תוספות חגיגה ז א ד"ה רבי יוחנן, ע"ש].

590.16. תוספות לא נתנו שום טעם לדבריהם, והאחרונים נתנו כמה טעמים לדבר. עיין מהרי"ט, עצמות יוסף, בירורי השיטות, אילת השחר.

590.17. רש"י על התורה שם. [ובשמות כג טו נאמר "ריקם" על עולת ראייה בפני עצמה. ויש ליישב].

תוספות מבארים את דברי הגמרא כאן לפי שתי הגרסאות הנ"ל:

הגמרא כאן אומרת: "יקב למה לי? למר – למעוטי כספים, ולמר – למעוטי פרדות".

וצריך לפרש לפי גירסת הספרים שלפנינו, **דמר** [רבי שמעון] **ממעט כספים דוקא**, ולא פרדות, **ומר** [ורבי אליעזר בן יעקב] **ממעט פרדות דוקא** ולא כספים.

אבל לפי הספרים דלא גרסינן "ורבי אליעזר בן יעקב כספים משבחי בעיסקא", משמע שרבי אליעזר בן יעקב שממעט פרדות, מודה שיש למעט גם כספים.

ולפי זה **צריך לומר** שכך הגמרא התכוונה לומר: למר [לרבי שמעון] – למעוטי כספים בלבד, ולמר [לרבי אליעזר בן יעקב] – **למעוטי פרדות וכל שכן כספים** שאין גופם משביח כלל.

עד כאן תוספות מפרשים את דברי הגמרא כאן כפי הגירסא שלפנינו: "למר 'למעוטי' כספים, ולמר 'למעוטי' פרדות". אבל, תוספות מקשים על גירסתנו:

ומיהו קשה: אמאי נקט כלל "יקב", מדוע הכתוב הוצרך לומר "יקב" כדי למעט כספים או פרדות? **והא מכלל ופרט וכלל** (590.25) **דלעיל, מצינו למעוטי**. הרי יש למעט זאת מ"כלל ופרט וכלל" המובא בגמרא לעיל [בעמוד א]:

"אשר ברכך" – כלל. "צאן גורן" – פרט. אשר ברכך – חזר וכלל.

וכשם שהפרט [צאן וגורן] ישנו בכלל ברכה, אף הכלל לא ריבה אלא דברים שישנם בכלל ברכה – יצאו כספים או פרדות שאינם בכלל ברכה!

לכך נראה לרבי, שאין לגרוס כגירסת הספרים שלפנינו, אלא **דגרסינן**:

'נתינה', פשוט לגמרא ש"אשר ברכך" מלמד שנדרוש מן השיעור המרובה שבערכין. (590.22)

ובכל זאת, כאשר אנו דנים אם ללמוד מ"נתינה" שבערכין, או ללמוד מ"נתינה" שבעבד, פשוט לגמרא שראוי ללמוד מהשיעור המועט שביניהם. (590.23)

ומכאן ראייה למה שאמרנו לעיל, ש"אשר ברכך" מלמד שנדרוש מהמרובה שבאותה מילה. אבל הוא אינו מלמד לאיזו מילה מתייחס הגזרה שוה. ולפיכך, כאשר אנו דנים אם ללמוד 'נתינה' מערכין או מעבד, ראוי ללמוד מהמועט שביניהם. ואילו כאשר אנו לומדים מערכין, אנו לומדים מן השיעור המרובה שבהם. (590.24)

ז"ב **למר למעוטי כספים, למר למעוטי פרדות**

לדעת רבי שמעון, "יקב" ממעט כספים, שלא נאמר ש"אשר ברכך" מרבה הכל.

ולדעת רבי אליעזר בן יעקב "יקב" ממעט פרדות – כך פירש רש"י.

לפי גירסת הספרים שלפנינו לעיל בעמוד א'

לדעת רבי שמעון: התמעטו כספים בלבד, אבל לא פרדות, מפני שהן משביחות בגופן ולפיכך הן בכלל ברכה.

ואילו לדעת רבי אליעזר בן יעקב: התמעטו פרדות בלבד, אבל לא כספים, מפני שהם משביחים בעיסקה. ולפיכך הם בכלל ברכה.

אבל, יש ספרים שאינם גורסים בגמרא לעיל "ורבי אליעזר בן יעקב – כספים משבחי בעיסקא". ומשמע, שלדעת רבי אליעזר שממעט פרדות, כל שכן שיש למעט כספים, מפני שאינם משביחים בגופן. [ואין מתחשבים בכך שהם משביחים בעיסקה, מפני שאין הם משביחים בגופן. אלא קונים בהם דברים אחרים ומרויחים ממון].

זאת אין זה גורם לו לדרוש גזרה שוה מ"נתינה" שבערכין ולא מעבד. [מהרי"ט].

[וכן לדעת רבי יהודה: הרי מוכח שאף הוא דורש "אשר ברכך" לריבוי, כמבואר בהערה הקודמת, ובכל זאת הוא לומד את דין הענקה מ"נתינה" שבעבד ולא מ"נתינה" שבערכין משום "תפשתה מרובה לא תפשתה".]

590.24. פירשנו את סוף דברי התוספות כשיטת המהרי"ט. אבל מהרש"א ועצמות יוסף מפרשים את דברי התוספות בדרכים אחרות.

590.25. תוספות לא הזכירו כאן אלא "כלל ופרט" אבל כוונתם ל"כלל ופרט וכלל" אלא שלא הקפידו להביא את הכלל שבסוף. [על פי עצמות יוסף לעיל בעמוד א ד"ה יכול לא יהיו].

590.22. וכן יש להוכיח לדעת רבי יהודה, שהרי הגמרא מקשה על רבי יהודה: "ונילף נתינה מערכין!" ומתרת: "חדא – דתפשתה מרובה לא תפשתה". הרי מוכח שאם רבי יהודה היה לומד מערכין הוא היה תופס את המרובה שבערכין – חמישים שקלים, שזה יותר משלושים של עבד, ולא היה תופס את המועט שבערכין שהוא שלשה שקלים, שהרי זה פחות משלושים של עבד. ובהכרח שאף רבי יהודה סובר ש"אשר ברכך" מלמד שנדרוש את המקרא לרבות ולא למעט.

590.23. הגמרא הקשתה על רבי שמעון: מדוע רבי שמעון אינו לומד משלושים של עבד משום "תפשתה מרובה לא תפשתה"? ומכאן, שלמרות שרבי שמעון דורש מ"אשר ברכך" לדרוש מן המרובה, בכל

התוספות מבארים היכן מצאנו שכן קם תחת אביו לשדה אחוזה:

פירש בקונטרס:

המקדיש שדה אחוזה ורצה לפדותה, פודה בית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף.

ואם המקדיש עצמו לא פדאה, ומכרה הגזבר לאדם אחר – שוב אינו יכול לפדותה. וכשהשדה יוצאה מיד הלוקח ביובל, היא אינה חוזרת למקדיש, אלא היא מתחלקת לכהנים.

אבל אם לקחה בנו של המקדיש מיד הגזבר, היא אינה יוצאה מידו ביובל להתחלק לכהנים, דכתיב "ואם מכר את השדה לאיש אחר".

ומשמע דוקא אם מכר הגזבר את השדה לאדם אחר, הרי היא יוצאת ממנו ביובל ומתחלקת לכהנים, ולא אם מכרה הגזבר לבן.

והתוספות מקשים על דברי הגמרא:

ואם תאמר, אמאי לא קאמר ליה, מדוע התנא אינו מוכיח שהבן עומד במקום אביו יותר מאשר האח, מדין ירושה: שהרי נחלה דבן קודם לנחלה של האח.

שהרי אין האח יורש את המת אלא אם כן אין לו בן שירשנו? (590.28)

ומתרצים התוספות:

ויש לומר, דלא חשיב אלא הנהו דליתנהו באח כלל ואיתנהו בבן.

התנא אינו מחשיב אלא דברים שהאח אינו עומד בהם תחת אחיו בכלל, ואילו הבן עומד תחת אביו.

אבל נחלה, איתא נמי באח. נחלה שייכת גם באח, שהוא יורש את אחיו ועומד במקומו, במקום שאין למת בן ובת.

ולכן, אף על פי שבמקום שיש למת בן ובת, האח אינו עומד תחת אחיו, בכל זאת התנא אינו מוכיח משם, הואיל ויש אופן שהאח עומד תחת אחיו לירושה. (590.29) (590.30)

למר לאתויי [לרבות] כספים, ולמר לאתויי [לרבות] פרדות.

והתוספות מבארים והולכים את דברי הגמרא לפי גירסא זו:

והשתא אצטריך שפיר "יקב". לפי גירסא זו מובן מדוע הכתוב הוצרך לומר "יקב":

דאי לא היה כתיב "יקב", היינו ממעטים מכלל ופרט כל דבר שאינו בכלל ברכה. ולא הוה מרבינן, ולא היינו מרבים לא כספים ולא פרדות, דהוה ממעטינן תרווייהו מצאן וגורן. מפני שהיינו ממעטים את שניהם, ואומרים שצריך שהענקה תהיה בכלל ברכה גמורה כעין צאן וגורן, ואילו כספים ופרדות, שניהם אינם ממש כעין גורן ויקב.

אבל, השתא מאחר דכתיב "צאן וגורן ויקב", והמילה "יקב" מיותרת, (590.26) הוי יקב כעין "מיעוט אחר מיעוט".

ויש כלל בידנו, שאין מיעוט אחר מיעוט בא, אלא כדי לרבות, דהיינו, לרבות דבר אחד שאינו בכלל ברכה גמורה כצאן וגורן, ובכל זאת הוא בכלל הענקה.

ונחלקו התנאים מה הוא הדבר שיש לרבות מ"יקב":

לרבי שמעון: "יקב" אתא [בא] לרבות פרדות דוקא, מפני ששייך בהם קצת ברכה, דמשבחי בגופייהו, שהן משמינות ומשביחות בגופם. אבל כספים אין שבח בגופם כלל.

ולרבי אליעזר בן יעקב: "יקב" בא לרבווי כספים דוקא. מפני ששייך בהם ברכה דמשבחי בעיסקא, אבל פרדות אין שייך בהם ברכה זו. (590.27)

מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה

מסתבר יותר לרבות שעבד עברי עובד את הבן ולא את האח, מפני שכן קם תחת אביו ליעד את האמה לאשה, וכן, לשדה אחוזה –

590.26. מפני שכבר נאמר "גורן" שאף הוא גידולי קרקע כיקב.

590.27. גירסת רש"י "למעוטי" ושלא כדברי תוספות.

וצריך לומר שרש"י יתרץ את קושית תוספות בדרך אחרת, כפי שתירצו תוספות הרא"ש והרשב"א:

מן ה"כלל ופרט וכלל" היינו ממעטים רק דברים שאין בהם שום ברכה, אבל כספים ופרדות ששייכת בהם מקצת ברכה [כמבואר בגמרא] לא היינו ממעטים כלל, ולפיכך נאמר "יקב" למעט כספים או פרדות.

590.28. מדוע תוספות פתחו תחלה בדברי רש"י ולא הקשו את קושייתם על דברי הגמרא כמו שהם? עיין בהערה הבאה.

590.29. מדוע תוספות פתחו תחלה בדברי רש"י? מה הקשר בין פירוש רש"י לקושייתם? [עצמות יוסף].

ויש לומר: לולי דברי רש"י היה אפשר לפרש ש"שדה אחוזה" היינו דין גאולת קרובים בשדה אחוזה, ש"הקרוב קרוב קודם", [כמבואר להלן כא א]. ובן בודאי קודם לאח לגאולה, והנה, אילו היינו מפרשים

והגר נוטל מעות, הרי הוא נהנה על ידי זה בעקיפין מעבודת כוכבים!

וקשה על דברי הגמרא: הרי אפילו אם נאמר שירושת הגר היא מדאורייתא, יש להתיר לגר ליטול את המעות משום "ברירה" – שהתברר מלמפרע שהוא ירש מאביו את המעות ולא היה לו חלק בעבודת כוכבים! ואם כן, איך אפשר להוכיח מהברייתא שירושת הגר אינה אלא מדרבנן?

וכדי לתרץ קושיא זו אומרים התוספות:

ואין לומר טעמא, שהטעם לכך שהגר יכול ליטול את המעות הוא משום "ברירה", כלומר, השתא בשעת החלוקה הוברר הדבר דזה חלקו שירש מאביו משעת המיתה.

דאם כן יש להקשות:

בסוף הברייתא שנינו "משבאו לרשות גר אסור". ובפשטות היה נראה שכוונת הברייתא לומר שהעבודת כוכבים באה ליד הגר.

אבל מאחר ששנינו "משבאו" בלשון רבים, הבינו התוספות שכוונת הברייתא לומר שהעבודת כוכבים והמעות באו לידי הגר. כלומר, הגר והגוי עדיין לא חלקו את הירושה,⁽⁵⁹¹⁾ אלא הכל בא ליד הגר והוא זכה בשותפות בכל הירושה כולה. ואסור לגר ליטול את המעות, מפני שכבר יש לו חלק בעבודת כוכבים, והמעות הם חילופי עבודת כוכבים.⁽⁵⁹²⁾

ואם נאמר שהטעם לכך שקודם שבאו לרשותו הגר יכול ליטול מעות, היינו משום "ברירה", אם כן קשה:

אפילו אם עבודת הכוכבים והמעות באו לרשותו, נמי יהא מותר מהאי טעמא, ראוי להתיר לגר ליטול את כל המעות מטעם "ברירה", שהרי כשיתחלק בעבודה זרה

חליפי עבודת כוכבים קא שקיל.

[אם נאמר שהגר יורש את אביו הגוי מדאורייתא, אם כן קשה: איך מותר לגר לומר לנכרי "טול אתה עבודת כוכבים ואני אטול מעות"? אלא בהכרח ירושת הגר אינה מדאורייתא].

בכמה מקומות בש"ס [ביצה לו ב ועוד] נחלקו תנאים ואמוראים אם יש "ברירה", כלומר, דבר העומד להתברר לאחר זמן, האם אומרים שכאשר יתברר הדבר, אזי הרי הוא ייחשב כמבורר למפרע.

כגון: אחים שירשו ירושה מאביהם, והירושה עומדת לחלוקה: יש אומרים "יש ברירה", וכאשר האחים יחלקו ביניהם את הירושה, אנו אומרים שהתברר למפרע שמשעת מיתת אביהם זכה כל אחד בחפץ שנפל בידו בסופו של דבר בשעת החלוקה.

ויש אומרים "אין ברירה", אלא בשעת מיתת האב זכה כל אחד מן האחים בשותפות בכל דבר ודבר שבירושה, ואחר כך כאשר הם חלקו את הירושה הרי זה כאילו קנה כל אחד מחברו את חלקו.

ולפי זה, היה אפשר לבאר את מה ששנינו כאן שהגר יכול לומר לנכרי "טול אתה עבודת כוכבים ואני מעות". שטעם הדבר הוא משום שיש "ברירה".

כלומר, הברייתא הזו סוברת יש ברירה, ובשעה שהגר נוטל את המעות התברר למפרע שזה החלק שהוא ירש מאביו משעת מיתתו, ולא היה לו שום שותפות בעבודת כוכבים כלל.

והנה, הגמרא כאן הוכיחה מדברי הברייתא שירושת הגר את אביו אינה אלא מדרבנן, שהרי אם תאמר שהיא מדאורייתא, קשה: הרי כאשר הגוי נוטל עבודת כוכבים

רע"א רכא ו] נקט שמאחר שעדיין לא חילקו את הנכסים מדובר שהגר נוטל את הנכסים שלא על מנת לזכות בהם כלל. ובכל זאת הואיל והכניס לרשותו עבודה זרה ויין נסך קנסוהו חכמים, ואסרו עליו לומר "טול אתה עבודה זרה" וכי.

וטעם הדבר: שהרי, גם אם ירושת הגר אינה מדאורייתא, בכל זאת היה ראוי לאסור עליו לומר "טול אתה עבודה זרה", מפני שהוא זכה בנכסים מדרבנן. ומזה הטעם לכך שמותר לו לומר כן? זהו מפני שחכמים הם שתיקנו לגר שיזכה בירושה. והם חיוקו את תקנתם ואמרו שלא יזכה אלא בנכסי ההיתר של אביו הגוי [כמבואר בתוספות בדיבור הבא]. וכל זה דוקא אם הגר לא הכניס את העבודה זרה לביתו, אבל אם הכניסה, קנסוהו, ולא נתנו לו את התקנה הנ"ל אלא העמידוהו על שורת הדין שזכה בשותפות בכל הנכסים, ואסור לו לומר "טול אתה עבודה זרה" וכי.

[ועיין שיעורי רבי שמואל אות ע"ר].

כך לא היה מקום לתירוץ תוספות. [שתירצו שהתנא אינו מחשיב אלא דברים שאח אינו עומד תחת אחיו בכלל], שהרי "שדה אחוזה" המוזכרת בגמרא גם בה מדובר לענין קדימה בלבד. ואם אין בן אזי האח עומד במקום אחיו, ולפיכך תוספות הקדימו והביאו את פירושו של רש"י שלא פירש את הגמרא כן. [על פי מהרי"ט ד"ה ולשדה אחוזה, ע"ש. ובעצמות יוסף פירש בדרך אחרת].

590.30. [הריטב"א הקשה את קושית תוספות בסגנון אחר. ולשיטתו דחה את קושיתם. עיין שם. ועיין בתוספות הרא"ש ובספר בירורי השיטות].

591. כן פירשו מהרי"ט, ס' המקנה, הג"ר שלמה איגר בשו"ת רע"א רכא ו, וכן נראה מדברי חזון איש, [ועיין שיעורי רבי שמואל].

592. כן פירש מהרי"ט. [ע"ש עוד]. אבל הג"ר שלמה איגר [בשו"ת

והשתא, מאחר שירושת הגר אינה אלא מדרבנן, לפיכך המעות לא הוי "חילופי עבודת כוכבים", משום דחכמים לא תקנו לו לגר ירושה כי אם בהיתר, כלומר, משמת הגוי, אזי הגר אינו יורש ממנו אלא את המעות המותרות בהנאה, ולא את עבודת הכוכבים האסורה בהנאה. דהרי חכמים הם אלה שאמרו שהגר יורש את אביו, ולפיכך הם גם אמרו שלא ירש אלא את ההיתר. ובכוחם לומר כן, שהרי ירושת הגר באה מכח תקנתם, ולא מדין תורה. (595)

ב. התוספות ישנים מקשים על דברי הגמרא:

ואם תאמר, אמאי למה חכמים חששו שאם הגר לא ירש את אביו הגוי אזי הוא יחזור לסורו? הא מיד כשנתגייר כקטן שנולד דמי, ואינו מתייחס לאביו כלל, ואם יחזור לסורו לעבוד עבודת כוכבים, הרי אין הוא חוזר ונעשה גוי, אלא יש לו דין ישראל מומר, ועדיין אין הוא מתייחס לאביו, ואינו יורשו, ומה ירויח הגר בכך שהוא יחזור לסורו?

ומתצים התוספות ישנים: ויש לומר: חכמים חששו שהגר יטעה ויחשוב שאם הוא יחזור לסורו, אזי יחזור להיות לו חלק בירושת אביו. ולפיכך תיקנו שיהיה לו חלק בירושת אביו בעודו גר כשר, כדי שלא יתפתה לחזור לסורו. (596) עד כאן תוספות ישנים.]

כאן שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה.

פירש בקונטרס: כשהורתו שלא בקדושתו ולידתו בקדושתו, אז רוח חכמים נוחה הימנו. (597)

ומקשים התוספות על פירוש רש"י:

ובמעות והגר יטול את המעות, הוברר הדבר למפרע שמתחילה לא השתתף בכל הירושה אלא קנה את המעות בלבד!

אלא בעל כרחך התנא ששנה את הבריייתא סובר ש"אין ברירה", כלומר, כשהגר והגוי חולקים את הירושה, לא מתברר למפרע שמשעה שהשתתפו קנה כל אחד את חלקו, אלא מתחילה היה לכל אחד חלק בכל חפץ שבירושה. ולפיכך אם באו לרשות הגר אסור לו ליטול את כל המעות, מפני שזה חילופי עבודת כוכבים. (593)

ולפי זה מובנת שאלת הגמרא כאן:

שהרי, מאחר שבהכרח התנא סובר שאין ברירה, אם כן, אם נאמר שהגר יורש את אביו הגוי מדאורייתא, מדוע מותר לגר ליטול את המעות לפני שהירושה באה לידו? הרי המעות הם חילופי עבודת כוכבים [שהרי אם אכן ירושת הגר דאורייתא, נמצא שיש לגר ולגוי חלק בכל חפץ וחפץ שבירושה]!

אלא (594)

[ירושת הגר את אביו הגוי היא] מדרבנן, גזירה שמא יחזור לסורו. ולפיכך מותר לגר לומר לגוי "טול אתה עבודת כוכבים ואני אטול מעות".

א. לכאורה קשה: מה בכך שירושת הגר אינה אלא מדרבנן, הרי סוף סוף הגר זוכה בירושה ויש לו חלק בעבודת כוכבים! ומה בכך שירושת הגר אינה אלא מדרבנן?

כדי לתרץ על כך אומרים תוספות ישנים:

יכול ליטול את חלקו בכל הנכסים, ולא ינוכה מחלקו כנגד העבודה [זרה].

596. רבי יעקב עמדין [בהגהותיו] תמה על דברי תוספות: מדוע תוספות הוצרכו לומר שחכמים חששו שהגר יטעה? אפילו אם הגר ידע שגם אם יחזור לסורו מדין תורה הוא אינו יורש את הגוי, בכל זאת יש לחשוש שילך בין הגויים ויתנו לו חלק בירושה כדיניהם! [ולכאורה יש ליישב את דעת תוספות: רבא אומר להלן שגר אינו יורש את אביו שהתגייר, לא מדאורייתא ולא מדרבנן. ובפשטות טעם הדבר מפני שאין לחשוש שהגר יחזור לסורו, מאחר שאפילו אם יחזור לסורו ויחשוב שהוא גוי, הרי גוי אינו יורש את אביו הגר. וכן כתב תוס' הרא"ש. וכל זה נכון לפי הסבר תוספות כאן. אבל לפי הסברו של ר"י עמדין, עדיין יש לחשוש שמא הגר ילך בין הנכרים ויורישו לו את נכסי אביו כדיניהם, שהרי מסתבר שבדיניהם גוי יורש את אביו הגר! ואם כן קשה: מדוע חכמים לא תקנו שגר יורש את הגר? ויתכן שמטעם זה תוספות לא פירשו כדבריו. ועיין רא"ש סוף סימן כד].

597. רש"י לא כתב כך בפירושו, אלא יש להבין כן ממה שפירש:

593. כלומר: לפני שהירושה באה לידי הגר, הגר אינו יורש את אביו מדאורייתא. ונמצא שלא זכה בעבודה זרה וביין נסך. [ולמרות שמדרבנן הגר כן יורש את אביו. מכל מקום חכמים לא זיכוהו אלא בנכסים המותרים ולא בעבודה זרה ויין נסך כמבואר בתוספות בדיבור הבא]. אבל לאחר שעבודה זרה באה לידי הגר, הרי הוא קנה בה שותפות, ואסור לו להחליפה בדבר אחר. על פי מהרי"ט. אבל הגיר' שלמה איגר פירש באופן אחר ודבריו הובאו בהערה הקודמת.

594. דברי התוספות בדיבור שלפנינו הם מתוספות ישנים.

595. אבל אם נאמר שהגר יורש את אביו הגוי מדאורייתא, בודאי מאחר שלא מצאנו שהתורה חילקה בין ירושת היתר לירושת אסור, אין חילוק ביניהם, וזוכה בשותפות בכל.

[ואף על פי שחכמים יכלו להפקיע מן הגוי את ההיתר ולזכותו לגר, ולזכות את האיסור לגוי, שהרי הפקר בית דין הפקר, כנראה שלא היתה סיבה לחכמים לתקן הפקר רק בכדי שהגר יזכה בחילופי עבודה זרה, ודוקא אם עצם ירושת הגר היא מדרבנן כדי שלא יחזור לסורו, אזי חכמים שיפרו את תקנתם ותיקנו אותה באופן כזה שהגר

דדוקא לגבי הלואה [בלוה מעות מן הגר שנתגיירו בניו], שהגר עושה לו טובה בהלואתו, אזי אם לא יחזיר את המעות לבניו – אין רוח חכמים נוחה הימנו, מפני שמשלם רעה תחת טובה.⁽⁵⁹⁹⁾

אבל התם, בענין איסור גיורא, פקדון הוה, המעות היו מופקדים אצל רבא בתורת פקדון. ורבא לא יכל ליהנות מהן. נמצא שאיסור לא עשה שום טובה לרבא.

ואדרבה, רבא הוא זה שעשה טובה לאיסור, שהרי הוא טרח במעות לשומרם.

ולפיכך במקרה הזה, לא איכפת לחכמים שרבא יעכב את המעות בידו, ולא יתנם לרב מרי בנו של איסור.

אך ר"י חולק על רבנו תם –

ואין נראה לר"י לחלק כלל בין מלוה לפקדון.⁽⁶⁰⁰⁾

ולפי זה חוזרת הקושיא: מדוע רבא לא רצה לשלם את מעות איסור גיורא לרב מרי בנו? וכי לא היה רוצה שרוח חכמים תהיה נוחה הימנו?!

אלא מכח קושיא זו, נראה לר"י לפרש את דברי הגמרא כאן שלא כפירוש רש"י.

וכך יש לפרש: "הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה" – אין רוח חכמים נוחה הימנו אם מחזיר לו את מעות אביו, לפי שהוא קרוב להיות כישראל, ואתי לאיחלופי ולשוויה ישראל גמור.

והרואה שהוא יורש את אביו יטעה, ויאמר שדינו כדין ישראל גמור.

ויש חשש תקלה בדבר:

כגון: אם יש לו אחים שהורתם ולידתם היו בקדושה, ונפטר אחד מהם בלא בנים, ואשתו זקוקה לייבום, אזי, אם ייבם אותו אח שהורתו שלא בקדושה את אשת אחיו, יאמרו שדינו כדין ישראל גמור, ויבומו יבום,

ותימה, דבפרק מי שמת [בבא בתרא קמט א] לגבי עובדא דאיסור גיורא דלהלן, מוכח שלא כדברי רש"י:

בגמרא שם מסופר שהיה גר שקראו לו "איסור", והוא בא על ישראלית ושמה רחל,⁽⁵⁹⁸⁾ והיא התעברה ממנו, ולאחר שהיתה מעוברת ממנו, התגייר איסור, ונולד להם בן, והוא "רב מרי בר רחל".

ואותו איסור, הוה ליה תליסר אלפי זוזי בי רבא. היו לו 13000 זוזי בביתו של רבא, פירוש: בפיקדון. וכי קא שכיב, וכאשר איסור נטה למות, קאמר רבא [שהמעות היו בידו בפקדון]: "היכי ליקנינהו רב מרי להנהו זוזי? וכולי. האיך יכול רב מרי, בנו של איסור, לקנות את המעות של איסור אביו? הרי גר אינו יורש את אביו!

ואם ירצה רב מרי לקנות את הפקדון שבידי באחד הקניינים, גם כן אין לו אפשרות לקנות! [כמבואר בגמרא שם].

ולפיכך סבר רבא לזכות בהם, שהרי נכסי הגר הם הפקר, וכל הקודם זכה בהם.

משמע מתוך דברי רבא, דרבא לא רצה לשלם את המעות של איסור לרב מרי בר רחל, אלא היה רוצה לזכות בהן לעצמו.

והשתא, לדברי רש"י שפירש שהמחזיר לגר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה את הלואת אביו, רוח חכמים נוחה הימנו, הרי קשה:

וכי רבא לא היה רוצה שתהא רוח חכמים נוחה הימנו?

שהרי רב מרי בר רחל – הורתו שלא בקדושה, ולידתו בקדושה הוה!

ורבינו תם מיישב את שיטת רש"י:

ואומר רבינו תם שיש לחלק בין הלואה מעות מן הגר, לבין מי שהיו מופקדים בידו מעות הגר, ולא יכל ליהנות מהם. וכדלהלן:

"היכא דלידתו של בן בקדושה מיחלף בישראל גמור". כלומר: יחליפוהו בישראל גמור, ויאמרו שאף ישראל גמור אינו יורש את אביו [ונראה שאין הכוונה שיטעו שכל ישראל אינו יורש את אביו, אלא יטעו ויחשבו שגר שלידתו בקדושה הוא ישראל גמור, ובכל זאת אינו יורש את אביו, ויאמרו שכיוצא בזה, גם גר שהורתו ולידתו בקדושה אינו יורש את אביו, למרות שהוא ישראל גמור]. ועיין להלן הערה 703.

598. כך פירש הרשב"ם שם, וכתב שאותה רחל היתה בתו של האמורא שמואל. [וכן מוכח מהר"ש סוף מס' שביעית, ומהרא"ש הרשב"א והריטב"א כאן]. אבל תוספות שם חולקים על פירוש רשב"ם ע"ש.

599. פירשנו על פי גירסת הספרים שלפנינו.

ומסורת הש"ס הגיה את דברי תוספות: "דגבי הלואה שעושה לו טובה רוח חכמים נוחה הימנו אם יחזיר, כדי שלא ישלם רעה תחת טובה".

600. תוספות לא מבארים מדוע לא נראה לר"י לחלק בין מלוה לפקדון.

ובשיטה לא נודע למי כתב שאין נראה לומר כדברי רבנו תם, מפני שאם אכן חכמים לא רצו שישלם רעה תחת טובה, אם כן מדוע בגר שלידתו שלא בקדושה לא תקנו שיחזירו לו מטעם זה? [עיין שם עוד ועיין ריטב"א].

כאחת], ואינו שוה אלא דמי גניבה אחת, בכל זאת, לדעת רבא הוא נמכר וחוזר ונמכר, משום דכל חדא וחדא קרינן ביה "בגניבתו", מפני שכל גניבה בפני עצמה נקראת "גניבתו". ונמכר פעם אחת על כל גניבה אחת.

ופריך, ואביי מקשה על דברי רבא: "בגניבתו" – **טובא משמע!**

כלומר, אם עמד על שתייהן בדין אחד, אזי כולהו קרינן "בגניבתו", כל הגניבות יחד נקראות "גניבתו" [בלשון יחיד].

כדכתיב: "ובהמה רבה" [יונה ד], והיינו בהמות רבות.

וכן נאמר "והדגה אשר ביאור" [שמות ז] והיינו דגים רבים.

וכיוצא בזה, העומד בדין על שתי גניבות כאחת הרי שתייהן נכללות בכלל "בגניבתו", ולכן, על אף שהוא עומד בדין על שתי גניבות, הרי שתייהן בכלל "בגניבתו" כדלעיל –

אפילו הכי, חוזר ונמכר הוא דאיכא. בכל זאת, אתה רבא אמרת שהוא חוזר ונמכר שתי פעמים!

ודבריך תמוהים, שהרי הכתוב אומר "ונמכר" [פעם אחת בלבד] בגניבתו!

אלא מכח קושיא זו, אביי מחלק חילוק אחר:

כאן, בבדייתא האומרת שאינו נמכר ונשנה, מדובר בגונב מאדם אחד, שעמד בדין בבת אחת אפילו בגניבות הרבה, ובכל זאת אינו נמכר ונשנה, דכל הגניבות כולם

ואינה זקוקה עוד לאחיו שהיתה הורתם ולידתם בקדושה.

וזה לא נכון! שהרי מאחר שהורתו היתה שלא בקדושה, אין הוא מתייחס לאביו, ואינו נחשב כאחי המת, ואין יבואו יבום, והרי אשת המת אסורה להנשא לאדם זר מלבד לאחי בעלה המת.⁽⁶⁰¹⁾

ולפיכך אדם שיש בידו מעות של גר, שהורתו של בנו היתה שלא בקדושה, ולידת בנו היתה בקדושה, אין נוח לחכמים שיחזיר את מעות האב לידי בנו, אלא ראוי שיעכבם בידו, וידעו הכל שמאחר שהורתו היתה שלא בקדושה, אין דינו כישראל גמור, ואינו מתייחס לאביו כלל.^{(602) (603)}

כאן בגניבה אחת כאן בשתי גניבות

[בבדייתא אחת שנינו שעבד עברי נמכר ונשנה, ובבדייתא אחרת שנינו שאינו נמכר ונשנה. ורבא מחלק בין הבדייתות ואומר: "כאן בגניבה אחת, כאן בשתי גניבות".]

התוספות מביאים את פירוש רש"י בהרחבה וחולקים על דבריו:

פירש בקונטרס: בהא, בגניבה אחת, אינו חוזר ונמכר. **והכי קאמר**, וכך אמר הכתוב: "ונמכר בגניבתו", כלומר: ונמכר פעם אחת בגניבה אחת, ולא פעמיים בגניבה אחת. אבל נמכר הוא שתי פעמים בשתי גניבות.

וממשיך רש"י: ובשתי גניבות, אפילו אם לא עמד בדין עד שגנב את שתייהן [ולבסוף עמד בדין על שתייהן

הצריכוהו לכך". דהיינו, אין במעשיו לא נזק ולא תועלת, וזהו לשיטתו שלא נתן שום טעם מדוע לא ראוי להחזיר לגר שלידתו שלא בקדושה. ועיין הערה 755 על הגמרא. ועיין בהערות 761 – 759 על הגמרא.

603. תוספות נקטו שרש"י פירש בגר שלידתו בקדושה שהמחזיר לו רוח חכמים נוחה הימנו. כמבואר בתחילת דברי תוספות.

וטעם הדבר: מפני שרש"י כתב – "היכא דלידתו של בן בקדושה מיחלף בישראל גמור", וכנ"ל הערה 597.

אך קשה: מדוע תוספות לא פירשו שכוונת רש"י כדברי ר"י – שגר שלידתו בקדושה מיחלף בישראל גמור, ולפיכך אין ראוי להחזיר לו כדי שלא יבואו להתיר מכח זה איסור ערוה?

ופירש מהרש"א: מקור דברי תוספות הוא ממה שפירש רש"י לעיל [סוף יז ב]: "אין רוח חכמים נוחה הימנו... אין מחזיקין לו טובה שלא הצריכוהו לכך". והנה, אם רש"י היה מפרש כפירוש ר"י שחכמים חששו שמא יבואו להתיר איסור ערוה, אם כן היה ראוי לו לפרש שאין רוח חכמים נוחה הימנו היינו שהם מצטערים מכך שהחזיר, שהרי יש חשש תקלה בדבר, ועשה שלא כהוגן, ומדוע כתב רש"י "אין מחזיקין לו טובה שלא הצריכוהו לכך"?

ויש ליישב את דברי רבנו תם על פי דברי הר"ן: הר"ן כתב, שגר שהורתו ולידתו שלא בקדושה לא ראוי להחזיר לו כדי שלא להשוותו לישראל גמור. ולפי זה יש לומר: אמנם גם גר שהורתו ולידתו שלא בקדושה היה ראוי להחזיר לו כדי שלא לשלם רעה תחת טובה, אבל כדי שלא להשוותו לישראל אמרו חכמים שלא להחזיר לו. אך הרשב"א חולק על סברת הר"ן כמבואר בהערה 755 על הגמרא.

601. וכן, יש לחשוש שמא יקדש את אשת אביו ויאמרו שאין היא מקודשת לו מאחר שהיא אסורה עליו באיסור ערוה, ובאמת היא מקודשת, שמאחר שהורתו שלא בקדושה אין הוא מתייחס לאביו כלל ואינה נחשבת אשת אביו. ונמצא שיתירו אשת איש לשוק. [תוספות רא"ש, ריטב"א].

602. לפירוש ר"י יש לפרש את מה ששנינו "ואם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו". דהיינו שגורם צער לחכמים. מפני שעשה שלא כהוגן, ויש לחוש שמא יתירו מכח זה יבמה לשוק. אבל, רש"י פירש: "אין רוח חכמים נוחה הימנו" – אין דעת חכמים נוחה עליהם במעשיו, כלומר: אין מחזיקין לו טובה, שלא

ו"גניבו" משמע גניבה אחת. ומוכח מדבריהם, שבגניבה אחת נמכר וחוזר ונמכר, ושלא כפי שביאר רש"י בדעת רבא! (604)

וכרבי אליעזר נמי לא אתי. ואין ליישב את דברי רבא אף לא לדעת רבי אליעזר החולק על רבנן.

דהרי איהו [הוא] קאמר: אם היה גניבו כנגד ממכרו נמכר, ואם לאו – אינו נמכר כלל. (605)

ומשמע שבמקרה כזה אפילו פעם אחת אינו נמכר. ואילו לדעת רש"י, רבא אמר שבגנבה אחת "אינו נמכר ונשנה". ומשמע שפעם אחת הרי הוא נמכר! (606)

לכך פירש ר"י את דברי הגמרא באופן אחר:

כך אמר רבא: כאן בגניבה אחת, כלומר, בזה שנינו שנמכר וחוזר ונמכר עד שישלם את כל גניבתו.

וטעם הדבר: משום ד"נמכר בגניבתו" משמע שנמכר אפילו כמה פעמים עד שישלם את כל גניבתו. אבל בשתי גניבות, לא ימכר אלא פעם אחת בעד גניבה אחת, מפני שנאמר "ונמכר בגניבתו". כלומר בגניבה אחת, ולא בשתי גניבות. (607)

לכאורה היה אפשר לומר שהברייתות דלעיל הם דעה בפני עצמה שלא כרבנן ושלא כרבי אליעזר. אך מתוספות נראה שאין לומר כן, וטעם הדבר: מאחר שאביי ורבא באו לומר שהברייתות אינן סותרות זו לזו, ואם נאמר שלדבריהם הברייתות הללו אינם לא כרבנן ולא כרבי אליעזר נמצא שהם לא הרויחו כלום, שאמנם העמידו את הברייתות דלעיל בשיטה אחת. אבל שתי הברייתות כאחת סותרים לדברי רבנן ורבי אליעזר.

ג. תוספות הקשו על רש"י שלדבריו דברי רבא אינם לא כדברי רבנן ולא כדברי רבי אליעזר. מפני שלדעת רבנן בגניבה אחת נמכר וחוזר ונמכר. ולדעת רבי אליעזר אינו נמכר "כלל" ואפילו פעם אחת. והנה, המילה "כלל" לא הוזכרה בגמרא בספרים שלפנינו. ובתוספות ר"ד כתב בשם המורה [דהיינו – רש"י] שכונת רבי אליעזר לומר שאינו נמכר ונשנה, אבל אף רבי אליעזר מודה שנמכר פעם אחת, שהרי אם לא נאמר כך נמצא שאין לך גנב שנמכר, שהרי אי אפשר לצמצם שהעבד יהיה שוה כשיעור גנבתו בדיוק. ולפי זה יש ליישב את פירוש רש"י: דברי רבא הם כדעת רבי אליעזר שבגנבה אחת הגנב נמכר פעם אחת ואינו חוזר ונמכר. [וכן משמע מהריטב"א, ועיי' שם].

ובתוספות הרא"ש כתב שלדעת רש"י צריך לגרוס בדברי רבנן "היה גניבו אלף ושוה חמש מאות – נמכר". ואין גורסים "נמכר וחוזר ונמכר". וזהו כדברי רבא הנ"ל שאינו נמכר אלא פעם אחת.

וכעין זה כתב הגר"א לדעת הרמב"ם – שגירסת הרמב"ם בדברי רבנן היתה "נמכר ואינו חוזר ונמכר". וכן הוא במכילתא והיא גירסא נכונה מאוד. ובוזה מיושבת שיטת רש"י. ועיי' שיטה לא נודע למי ומהר"ט.

607. מפני שנאמר "בגנבתו" בלשון יחיד ולא נאמר "בגנבותיו" בלשון רבים. תוספות הרא"ש. [ובתוספות הרא"ש הביא את פירושו של ר"י

נקראים "בגניבתו", וכל גניבה בפני עצמה חצי "גניבה" היא. ולפיכך אינו נמכר אלא פעם אחת.

אבל בגונב משני בני אדם, מאחר שמעמידין אותו בדין שתי פעמים, לפיכך כל גניבה בפני עצמה נקראת "גניבתו", ונמכר פעם אחת בשביל כל אחת ואחת בפני עצמה.

ומוסיף רש"י: ולדברי אביי, הוא הדין אם גנב מאדם אחד, ועמד בדין ונמכר, וחוזר וגנב משיצא לחפשי, הרי זה חוזר ונמכר שנית. שהיות ועמד לדין על כל גניבה בפני עצמה, הרי כל אחת מהן נקראת "גניבתו".

עד כאן לשונו של רש"י.

והתוספות מקשים על פירוש רש"י:

וקשה על מה שפירש שבגניבה אחת אינו חוזר ונמכר:

דהא לא אתיא, דבר זה לא מתיישב, לא כרבנן ולא כרבי אליעזר כדלהלן:

דהא בסמוך קאמר התלמוד: "תנו רבנן: היה גניבו אלף ושוה חמש מאות נמכר וחוזר ונמכר" – אלו דברי רבנן.

ומכאן שרש"י אינו מודה לסברת ר"י, אלא לדעתו אין חשש תקלה בגר שלידתו בקדושה. ובעל כרחך כך יש לפרש את מה שכתב רש"י שגר שלידתו בקדושה מיחלף בישראל גמור: מאחר שיחשבו שהוא ישראל גמור יאמרו שגם גר שהורתו ולידתו בקדושה אינו יורש את אביו, ולפיכך המחזיר לגר שלידתו בקדושה רוח חכמים נוחה הימנו. [על פי מהרש"א בתוספת הסבר].

ועיין מקור נוסף לדברי תוספות בהסבר רש"י בקרבן נתנאל [סימן כד אות ר].

604. עיין בהערה 606.

605. המילה "כלל" אינה מוזכרת בגמרא בספרים שלפנינו. [וראה להלן בהערה הבאה אות ג].

606. א. בפשטות קושית תוספות מתייחסת בין לדברי רבא ובין לדברי אביי, שהרי לדעת רבנן אם היה גניבו אלף ושוה חמש מאות נמכר וחוזר ונמכר. ואילו לדעת רבא בגנבה אחת אינו חוזר ונמכר, ולדעת אביי אפילו בשתי גנבות מאדם אחד אם עמד בדין בבת אחת אינו חוזר ונמכר. ואין ליישב את דבריהם כדעת רבי אליעזר, שהרי לדעת רבי אליעזר אפילו פעם אחת אינו נמכר!

אבל המקנה דייק מלשון תוספות שלא הוקשה להם אלא לדעת רבא, ולא לדעת אביי.

ופירש, שיש ליישב את דברי אביי כדעת רבי אליעזר, ואף על פי שלדעת רבי אליעזר אם היה גניבו אלף ושוה חמש מאות אינו נמכר כלל, במה דברים אמורים? בשהיה שוה חצי מגנבתו, אבל אם היה שוה מעט יותר מחצי גנבתו בידו של הנגנב לומר שבעיניו העבד שוה כמלא חובו, והרי זה נמכר פעם אחת. ולפי זה יש להעמיד את דברי אביי באופן שהעבד היה שוה יותר מחצי הגנבה. ועיין שם עוד.

ב. [אביי ורבא מבארים את דברי הברייתות דלעיל, ואם כן

לה"ג] גם באמה יש לחשוש שיחזור וימכרנה! ומה, איזו תועלת תהיה לו במכירתו, מאחר דנחזור ונכוף אותו לפדותה בדמים שקיבל עבור מכירתה? הרי נמצא שלא הרויח דבר, ואין חשש שיעשה כן! (609) (610)

ושמא יש לומר פירוש אחר בדברי אביי:

"בעל כרחיה דאב", היינו דנכוף את בני המשפחה לפדותה בעל כרחו דאב. (611)

ואין לתמוה, כיצד יתכן שהפדייה תהיה בעל כרחו של האב? הרי הקרובים פודים אותה, ולא הוא. ומה איכפת לו שהם פודים אותה?

משום שיש לומר, דלא ניחא ליה לאב שתחזור לביתו, ויהא כסף פרנסתו לאב [של האב] מתכלה עליה, עבור פרנסתה.

והשתא ניחא שפיר, דהדר אזיל ומזבין לה. ולפי פירוש זה מובן מה שהגמרא מקשה בסמוך שנחשוש שמא האב ילך וימכור אותה, שהרי הגמרא לא אמרה שכופין את האב עצמו לפדותה, אלא את הקרובים, ולפיכך הוא יחזור וימכרנה, וישאיר את הדמים בידו. ולא איכפת לו מכך שקרוביו יצטרכו לשלם ממון עבור פדייתה. (612)

כיון שפירש טליתו

שוב אין [האב] רשאי למכרה, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: "בבגדו בה" – כיון שבגד בה שוב אין רשאי למכרה.

הגירסא שכתובה בגמרא בספרים שלפנינו היא גירסת

ופריך, ואביי הקשה על זה: "בגניבתו טובא משמע!" כלומר, היכא [באופן] דגנב וחזר וגנב לאותו אדם עצמו, הרי מיקרי שפיר "בגניבתו", כי כל הגנבות יחד הן בכלל "בגניבתו". ואם כן אימא [אמור] דנמכר וחזור ונמכר עד שישלם את הכל!

ומשני, ואביי מיישב את הברייתות: "כאן באדם אחד", כלומר באופן דגנב וחזר וגנב לאותו אדם עצמו הרי זה נמכר וחזור ונמכר עד שישלם לו את כל הגניבות, דהיינו שפיר בכלל "בגניבתו".

אבל בגונב משני בני אדם, אינו נמכר ונשנה, מפני שאינו נמכר אלא בעד גניבה אחת, ולא בעד שתי גניבות. (608)

אמר אביי

מה ששנינו "מפדין אותה בעל כרחו" היינו בעל כרחיה דאב.

פירש בקונטרס: אם יש לו לאב ממון לפדותה, כופין אותו, ופודה אותה בעל כרחו, משום פגם המשפחה.

וקצת קשה להר"מ: הגמרא שבסמוך מבארת שבעבד עברי אין כופין את בני המשפחה לפדותו, מפני שבידו לחזור ולמכור את עצמו. והגמרא מקשה על כך: הרי גם באמה העבריה האב יכול לחזור ולמכרה! ומתרצת: האמה העבריה אינה נמכרת ונשנית.

ולפירוש רש"י ש"בעל כרחיה דאב" היינו שכופין את האב לפדותה, קשה:

אם כן, מאי קאמר בסמוך "הכי נמי דאזיל ומזבין

בשם יש פירושים של רש"י שכתוב בהם כן].

608. מלשון תוספות משמע שלדעת ר"י אין חילוק בין עמד בדין פעם אחת לעמד פעמיים בדין, ולעולם אם גנב מאדם אחד, נמכר וחזור ונמכר. [הרש"ש נתן טעם לדבר, אבל מדברי תוספות הרא"ש הנ"ל בהערה הקודמת מוכח שלא כדבריו].

609. [בעבד עברי אין להקשות כן. מאחר שהכפיה אינה על העבד עצמו אלא על הקרובים, ויש לחשוש שמא העבד ימכור את עצמו ויסמוך על כך שאין כופין אותו עצמו לפדות את עצמו אלא על קרוביו, כך משמע מדברי הגמרא בפשוטם, וכן הבינו מהרש"ט ומהרש"א.

אבל עיין הערה 789 על הגמרא].

610. הפני יהושע מיישב את דברי הגמרא כפירוש רש"י: אין מדובר כאן ברשע שיש לו ממון רב ומכר את בתו [שהרי אסור לאדם שיש לו ממון רב למכרה כמבואר ברמב"ם עבדים ד יג], אלא מדובר באדם שיש לו כדי סיפוקו בלבד, ואף על פי כן כופין אותו לפדות את בתו. ועל זה הגמרא מקשה שיש חשש שמא יחזור

וימכרנה ויוציא את המעות שבידו, ולא נוכל לחזור ולכופו לפדותה, מאחר שעתה אין בידו מעות.

611. נראה שמדובר כאן כשאין לאב ממון לפדותה. [מפני שאסור לאדם למכור את בתו אם יש לו ממון, כמבואר ברמב"ם עבדים ד יג], ולכן כופין את הקרובים לפדותה, אבל אם יש לאב ממון בודאי כופין אותו עצמו ולא את הקרובים. [וכן מוכח מתוספות הרא"ש שפירש כעין דברי התוספות שלפנינו. ועיין שם].

612. הקשו האחרונים:

[א] לדברי תוספות "מפדין אותה בעל כרחו" היינו בעל כרחו של האב. ואם כן מניין שגם את הקרובים כופים בעל כרחם? והלא יתכן לפרש שדוקא אם הקרובים רוצים והאב אינו רוצה אזי כופין את האב! [מהר"ט, רש"ש].

[ב] מדוע הגמרא אינה מתרצת שיש לפרש את דברי רבא כפירוש רש"י – שכופין את האב לפדותה בעל כרחו אם יש לו ממון? [מהר"ט].

ועיין משנה למלך עבדים ד ב וספר בירורי השיטות.

ומאחר שמוכח מהגמרא שם שלדעת רבי אליעזר "יש אם למסורת", אם כן, בעל כרחך רבי אליעזר פירש את "בבגדו בה" מלשון בגידה. כפי ששמע מכך שנכתב "בבגדו" ולא נכתב "בביגדו".⁽⁶¹⁵⁾

עד כאן רש"י הוכיח כגירסת הספרים שלפנינו.

ועתה תוספות מפרשים את כל דברי הגמרא על פי גירסת רש"י ופירושו:

והכי פירושו: ורבי עקיבא סבר כיון שפירש טליתו עליה, כלומר, לשם יעוד, אזי, אם גירשה בגט, וחזרה אצל אביה, האב אינו יכול למוכרה.

ומכאן שדעת רבי עקיבא דאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות.

וטעמו של רבי עקיבא: משום דסבר "יש אם למקרא", כלומר "בבגדו" קרינן. קוראים את האות ב' שבמילה "בבגדו" בחיריק, ומשמעותו מלשון בגד.

דהרי, אי [אם] תרצה לפרש את "בבגדו" מלשון בגידה, אם כן אבעי ליה למימר היה ראוי לומר את האות ב' שבמילה "בבגדו" בקמץ, כמו שבענין לשון "שמיעה" נאמר "בשמעו" [דברים כט] בקמץ.⁽⁶¹⁶⁾

אך, לכאורה קשה: בענין לשון "פגיעה" נאמר [במדבר לה] "בפגעו" בחיריק, ואם כן, מדוע אין לפרש כיוצא בזה את "בבגדו" מלשון בגידה, למרות ש"בבגדו" נקרא בחיריק?⁽⁶¹⁷⁾

וכדי לתרץ על כך אומרים התוספות:

"ואף על גב, דבעלמא קרינן בפגעו", שמצינו במקום אחר, שאנו קוראים את המילה "בפגעו" בחיריק [במדבר לה], אף על פי שהיה ראוי לכתוב שם בקמץ, בכל זאת אין ללמוד משם שגם המילה "בבגדו" תתפרש מלשון בגידה, למרות שהיא כתובה בחיריק במקום בקמץ.

משום שהתם, לוכא למיטעי, בענין "בפגעו" אין מקום לטעות ולפרש זאת מלשון אחרת מלבד לשון פגיעה, ולפיכך אין סיבה להמנע מלומר "בפגעו" בחיריק.

אבל הכא, איכא למיטעי, אבל כאן בענין בגידה, יש מקום לטעות ולפרש את "בבגדו" מלשון בגד ולא מלשון

רש"י. אבל יש ספרים שמחליפים את דברי רבי עקיבא בדברי רבי אליעזר. [כיון שפירש טליתו עליה, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר: כיון שבגד בה].

והתוספות בדיבור הזה ובדיבור שאחריו, דנים איזו מן הגירסאות היא הגירסא הנכונה:

תחילה מביאים התוספות את דברי רש"י, שהוכיח כגירסא הכתובה בספרים שלפנינו:

פירש בקונטרס: בדברי רבי עקיבא גרס כיון שפירש טליתו עליה. ושלא כגירסא הגורסת בדברי רבי עקיבא "כיון שבגד בה".

ורש"י מוכיח זאת: דהתנא המפרש "בבגדו בה" מלשון פריסת בגד, סובר "יש אם למקרא". ומאחר שקוראים בבגדו בחיריק, משמע שפירוש הכתוב "בגדו" מלשון בגד.

ועל כרחך מיבעי ליה לאוקמי, ובהכרח צריך להעמיד את דברי האומר "יש אם למקרא" כרבי עקיבא,⁽⁶¹³⁾ כדאמרינן בפרק קמא דסנהדרין [ד א] שרבי עקיבא סובר "יש אם למקרא".

ומכאן שרבי עקיבא מפרש את "בבגדו בה" מלשון בגד.

וכן בהכרח צריך להעמיד את דברי האומר "יש אם למסורת" כרבי אליעזר, כמו שמוכח מדדרשין⁽⁶¹⁴⁾ בבכורות [לד א]:

דרמינן מהא פלוגתא על מילתא אחריתי, שבגמרא שם מקשים סתירה ממחלוקת רבי עקיבא ורבי אליעזר שבסוגייתנו על דברי רבי אליעזר בענין אחר, וכדלהלן:

דאמר הש"ס התם [שם], שלדעת רבי אליעזר "יש אם למקרא".

ורמינן עלה מהא, ומקשים על כך סתירה מדברי רבי אליעזר שבסוגייתנו בענין "בבגדו בה" – ד"יש אם למסורת" סבירא ליה, שרבי אליעזר סובר שיש אם למסורת.

ומכח קושיא זו הגמרא שם חוזרת בה ממה שאמרה תחילה שלדעת רבי אליעזר "יש אם למקרא".

למקרא" ומפרש את "בבגדו" מלשון בגד.

616. לשון "בגידה" ו"שמיעה" דומים בהברותיהם, לפיכך יש לדמותם זה לזה.

617. גם לשון "פגיעה" דומה בניקוד ל"בגידה" ולפיכך יש לדמותם זה לזה.

613. המילים "כרבי עקיבא" כתובים בר"י עצמו, ונשמטו מדברי תוספות. וכן הגיה ר"ש מדעוסי בדברי התוספות.

614. ברש"י עצמו כתוב "כדדייקינן" וזה נראה נכון יותר. [שהרי ראית רש"י היא מדיק הגמרא שם ולא מדרשת הכתובים].

615. ומאחר שלדעת רבי אליעזר יש אם למסורת ו"בבגדו בה" היינו מלשון בגידה, אם כן בהכרח רבי עקיבא הוא זה שסובר "יש אם